

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

A római házassági jog

Szerző: dr. Zana Gabriella

1. A római házasságról általában

A házasság (matrimonium, nuptiae) ősi római formája, amely szorosan összefonódott a férji hatalommal (manus), a férjnek a felesége felett eredetileg szinte korlátlan uralmat biztosított.

Legkésőbb a XII. Táblás törvény idején már biztosan megvolt a házasságnak egy olyan formája is, amelyhez nem kapcsolódott férji hatalom.

Ily módon a Kr. e. V. Században a házasság két változata volt ismeretes:

- a) a manusos házasság, amelyben a matrimoniumhoz manus is kapcsolódott
- b) a manus nélküli házasság, amelynél a férj nem rendelkezett manussal.¹

Ad a) A manusos házasságban a feleség férje hatalma alá került, és így capitis deminutio minimát szenvedett el. Ez azt jelentette, hogy :

- a patria potestas alatt állott nő atyja hatalma alól férje hatalma alá került,
- az önjogú nőt pedig a manus létrehozása megfosztotta önjogúságától.

A feleség vagyoni helyzete az előbbi esetben mit sem változott, az utóbbi esetben azonban minden vagyona a férj tulajdonába ment át, s a továbbiakban mindent csak neki szerzett.

Ad b) Amint a fentiekben leírtam, a manus nélküli házassághoz nem kapcsolódott férji hatalom, s így a feleség e házassággal capitis deminutio minimát sem szenvedett. Ha hatalom alatti volt, megmaradt abban a helyzetében, ha önjogú volt, megőrizte önállóságát és ezzel együtt vagyonát is. Nemcsak agnát rokonná nem vált, de a családnak sem lett a tagja. Nem örökölt gyermekei után, és ők sem utána. Ezt a helyzetet később fokozatosan felszámolták.

1 Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó,

2. Az eljegyzés

Az eljegyzés olyan kölcsönös házassági ígéret volt, ami a házasság megkötésére kötelezett.

A kései köztársaság idején az eljegyzés már formátlan kölcsönös ígéret volt, amelyből a házasság megkötésére nem származott jogi igény. Az eljegyzést felbontó fél viszont I. Constantinus óta köteles volt a jegyesétől kapott ajándékokat visszaadni.²

3. A házasság keletkezése és fajtái

Róma hódításai miatt a házasságnak két változatát ismerték el aszerint, hogy a házasságot kötő felek rendelkeztek-e római házasságkötési képességgel (conubium) vagy sem. Ez a római jog által elismert kétféle házasság:

- a civil jogi házasság,
- idegenek házassága.

3.1. Civil jogi házasság

Civil jogi házasságot (matrimonium iustum v. legitimum v. iuris civilis) csak két, conubiummal rendelkező római polgár köthetett, vagy római polgárok és olyan latinjogúak, akiknek városa és Róma között létrejött szerződés e latinjogúaknak a conubiumot biztosította. Conubiummal egyébként a hatalomalatti is rendelkezett. Férji és apai hatalom (manus és patria potestas) általában csak ehhez a házassághoz kapcsolódhatott (apai hatalmat azonban kivételesen, pl. örökbefogadás esetén és házassággal is lehetett szerezni). Ez volt az ún. római házasság, amely kétféle lehetett:

- a) manusos
- b) manus nélküli.

2 Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó,

Ad a) A manus házasság volt az archaikus jog szemléletével adekvát, annak megfelelő házasság. Ebben az időben a *matrimonium* és a *manus* még olyan szorosan összetartoztak, hogy férji hatalom nélkül talán nem is volt házasság. A *manus* (és ezzel együtt a házasság) létrejöttének a római jog a következő módjait ismerte:

1. A **confarreatio** a patríciusok köreiben szokásos, *manus* keletkeztető szertartásos aktus volt, amely 10 tanú jelenlétében ünnepélyes szóbeli formulák elmondásával zajlott le. Az ősi vallási szertartást, melynek középpontjában az áldozati kenyér (*panis farreus*) elfogyasztása állt, a pontifex maximus és a flamen Dialis közreműködésével Iuppiter farreus tiszteletére mutatták be. Bizonyos papi tisztségeket csak ilyen házasságból személyek viselhettek.³
2. A **coemptio mancipatio**al végbemenő, előbb valóságos, majd színleges vételi szerződés volt, amelyet a férj a nő páter familiasával vagy gyámjával, utóbb magával az önjogú nővel kötött.
3. Ha a *manus* keletkeztető aktust a felek elmulasztották, vagy az formahibásan ment végbe, akkor a férj a *manus* **elbirtoklás (usus)** útján is megszerezte s ezáltal (utólag) a civiljogi házasság is létrejött. Ehhez azonban két feltétel együttes fennforgása volt szükséges:

- állandó házassági együttélés szándéka (*affectio maritalis*),
- így folytatott együttélésnek, vagyis a *manus* elbirtoklásának egy évig kellett tartania.

Az elbirtoklás megszakadt, ha a nő 3 egymás utáni éjszakát (*trinoctium*) férje házában kívül töltött. Az *affectio maritalis* nélkül megkezdett együttélés csak ágyasságnak minősült, amelyet viszont az időközben keletkezett *affectio maritalis* házassággá emelt.⁴

b) Elképzelhető, hogy a *manus* és a *matrimonium* egységét éppen a *manus* elbirtoklás útján való létrejötte bontotta meg, s ezért lehetővé vált, hogy a házassági szándékkal létrehozott életközösség önmagában is életközösségnek minősüljön. Talán így alakult ki - már a XII. táblás törvény előtti időkben - a *manus nélküli házasság*, amelyet a felek kölcsönös házassági szándék alapján létrejött megegyezése hozott létre.

3 Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

4 Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

Azilyen házasság létrejöttének külső jele volt:

- általában a nőnek a férj házába való bevezetése
- a censor előtti eskü
- hozományi okirat kiállítása.⁵

A manus nélküli házasság tehát a hagyományos manusos házassággal szemben nem volt jogintézmény és a római jogban sohasem vált azzá, hanem csupán olyan jogi ténynek tekintendő, amelyhez bizonyos joghatások (pl. apai hatalom keletkezése a születendő gyermek fölött), ún. jogi "reflexhatások" fűződtek.

A férji hatalom a nő számára igen komoly terhet jelentett, s ezért a manus nélküli házasságok fokozatosan kiszorították a manusos házasságokat. A férji hatalom usus révén történő megszerzése a köztársaság végén megszűnt, a confarreatio és a coemptio azonban fennmaradt a klasszikus kor végéig, a manust formailag és véglegesen pedig csak Iustinianus törölte el. A manusos házasságok eltűnése a női beleegyezés (consensus) fontosságát és a házasság hatalmi jellegének háttérbe szorulását eredményezte.

Ezt bizonyítja Ulpianus híres mondása: „a házasságot ...nem az elhálás, hanem a megegyezés hozza létre.” Modestinus szintén híres definíciója szerint: „a házasság a férfi és a nő kapcsolata, egész életre szóló sorsközösség, isteni és emberi jog szerinti közösség.”⁶

3.2. Idegenek házassága

Az idegenek házasságán (matrimonium non legitimum) római polgárnak conubiummal nem bíró latinjogúval, latinjogúak egymás között, illetve peregrinusokkal vagy peregrinusoknak egymás között kötött házasságát értették. E házasságot Róma nem ismerte el római házasságnak, csupán olyannak, amelyhez a hatályukban meghagyott helyi jogok elismerte joghatások fűződtek.

5 Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

6 Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

4. A házassághoz hasonló együttélési formák

A házassághoz hasonló együttélésnek két formája alakult ki.

4.1. Ágyasság

csak az ebből származó gyermekek voltak törvényesíthetők

- házassági akadály alapja lehetett
- az ebből született gyermekek apjukkal szemben igényt támaszthattak tartásra. Az ilyen kapcsolatból született gyermekek örökölhettek is.

4.2. Szabad embernek rabszolgával folytatott együttélése, a rabszolgák életközössége

A szabad embernek rabszolgával folytatott együttélése, illetve a rabszolgák életközössége szintén nem minősült római házasságnak. Ezek együttélésének is voltak joghatásai: a rabszolgaság idején keletkezett vérrokonság a felszabadultak között házassági akadályt képezett, s a kései császárkorban az így keletkezett rabszolgacsalád tagjainak öröklésekor, elidegenítéskor való szétválasztását erősen korlátozták.⁷

5. Házassági akadályok⁸

A római jog a házassági akadályok egész sorát ismerte, mégsem állította őket össze egységes rendszerré. Aszerint, hogy a tilalom és az akadály mindenkiel vagy csak bizonyos személyekkel szemben áll-e fenn, megkülönböztetjük az abszolút és a relatív házassági akadályokat.

5.1. Abszolút házassági akadályok

A római jog szerint senkivel nem köthetett házasságot:

- serdületlen

⁷ Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

⁸ matrimonia interdicta

- rabszolga
- elmebeteg
- már érvényes házasságban élő
- herélt⁹

5.2. Relatív házassági akadályok

Nem köthettek házasságot:

- azok, akik közül az egyik a másiknak egyenes ági vagy oldalági vérrokona volt. A fel- és lemenők között ez az akadály korlátlanul érvényesült, oldalágon azonban csak a testvérek és azok vérszerinti leszármazói (pl. nagybácsi és unokahúg) között állott fenn.
- az örökbefogadással keletkezett ún. polgári rokonság egyenes ágon, az örökbefogadási viszony megszűnte után is házassági akadályt képezett.
- a sógorság a klasszikus jogban egyenes ágon korlátlanul jelentett házassági akadályt, oldalágon pedig oly módon, hogy a testvér nem vehette feleségül testvérének volt házastársát. A posztklasszikus jog ezzel szemben a sógorok házasságának általános tilalmát mondta ki.
- nem házasodhatott össze a gyám gyámoltjával, a posztklasszikus kortól pedig a gondnok gondnokoltjával.¹⁰

A fenti akadályok nagyrészt a modern jogrendszerekben is érvényesültek. A római birodalmi jogban fennálló akadály miatt nem köthetett házasságot:

- senatori rangú személy libertinussal vagy színésznővel,
- szabadnak született római polgár infamis személlyel,

9 Rájuk vonatkozóan csak a posztklasszikus kor mondott ki házassági tilalmat

10 Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

- tartományi tisztviselő a tartomány lakosával,
- keresztény vallású zsidóval (posztklasszikus korban),
- keresztszülő keresztgyermekével.¹¹

6. Házasságkötési kényszerintézkedések

Augustus családjogi törvényei¹² elrendelték, hogy a római polgárok közül minden férfi életének 25. és 60. éve, minden nő pedig 20. és 50. életéve között római házasságban köteles élni. A házasságban nem élő személyek (caelibes) a rájuk szálló hagyatékot egyáltalában nem, gyermektelenek (orbi) pedig csak fele részben szerezhették meg. A törvény azonban bizonyos esetekben kivételt tett e szigorú szabályok alól: A lex Iulia de maritandis ordinibus például a háromgyermekes ingenuus és a négygyermekes libertinus szülőket felmentette az újraházasodás kötelezettsége alól.¹³

7. A házasság megszűnése

A házasságot általában a halál, a capitis deminutio és a válás, a manusos házasságot pedig ezen kívül a manus megszűnése szüntette meg.

11 Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

12 A lex Iulia de maritandis ordinibus és a lex Papia Poppaea

13 Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

7.1.Mors

Az egyik fél halálával (mors) természetesen megszűnt a házasság is. Ezzel szemben az eltűnés nem szüntette meg automatikusan a házasságot, de bizonyos idő elteltével az eltűnt személy házastársa elválhatott, vagy házastársát holtta nyilvánítva új házasságot köthetett.

7.2.Capitis deminutio

A capitis deminutio maxima és média megszüntette a római házasságot, a minima csak a manust.

7.3.Válás

A válás minden hatósági közreműködés nélkül megszüntette a *manus nélküli házasságot*, akár a felek közös akaratából történik, akár egyoldalú nyilatkozattal kerül rá sor (repudium). A nyilatkozat szertartásos szövege a következő volt: „Baete foras!”¹⁴, illetve „Tuas res tibi habeto!”¹⁵.

Csupán a principátus elején írta elő a lex Iulia de adulteriis coercendis, hogy repudium esetén a válni kívánó fél 7 tanú előtt jelentse ki akaratát. Constantinus a repudiumhoz meghatározott válóokok fennforgását kívánta meg (például súlyos bűncselekmény elkövetése). Bontó okok lehettek például a férfiaknál a méregkeverés, sírgyalázás, nőknél házasságtörés, prostitúció stb. Ezek hiányában a házasságot felbontó felet súlyos joghátrányokkal sújtották (például kolostorba zárták), és eltiltották az újbóli házasságtól.

A *manusos házasságot* a manus megszüntetése szüntette meg. Ez a manust létrehozó aktus ellentétes párjával (contrarius actus) történt: a confarreatiót egy hozzá hasonló, kenyéráldozattal kapcsolatos szertartás (diffarreatio), a coemptióval és ususszal szerzett manust pedig a nő színleges „visszaeladása”

14 „Távozz!”

15 „Szedd a sátorfádat”

(remancipatio) szüntette meg. A manus alatt álló feleség eltaszítását büntették.¹⁶

Összegzőképpen elmondható, hogy a római jog fejlett házassági szokásai nagy hatással voltak a későbbi korokra, e jogra épültek későbbi korok jogszokásai.

16 Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

Felhasznált irodalom:

Földi András-Hamza Gábor: A római jog története és intéúciói, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó